

SOGGIN, J. Alberto: Bevezetés az Ószövetségbe, Kálvin Kiadó, Budapest, 1999. ISBN 963 300 771 2

SOMOGYI Alfréd: Egyházjog – I. (egyetemi jegyzet) Selye János Egyetem Református Teológiai Kar, Komárom, 2015. ISBN 978 80 8122 124 8

SZABOLCSI Miksa (szerk.): A zsidók egyetemes története 6 kötetben, Phönix Irodalmi Részvénytársaság, 1906

SZATHMÁRY Béla: A zsidó jog alapjai, Századvéd-Lux Kiadó, Budapest, 2003. ISBN 963 9211 478

WESTERMANN, Claus: Az Ószövetség Teológiájának vázlata, A Budapesti Református Teológiai Akadémia Bibliái és Judaisztikai Kutatócsoportjának kiadványa, Budapest, ISBN 963 04 3013 4

XERAVITS Géza: Morzsák Dánieltől Bárukig, Sapientia Főiskola - l'Harmattan, Budapest, 2009. ISBN 978 963 88356 0 4

Tanulmányok:

HODOSSY-TAKÁCS Előd: Mikájehú, Jimlá fia esete Izrael királyával (https://epa.oszk.hu/03800/03811/00008/pdf/EPA03811_studia_biblica_athanasiana_2005_08.pdf) 2020. február 14.

KISS Katalin: Az óizraeli igazságszolgáltatás dokumentuma: Jób könyve, Teológiai Szemle, 1980. (<http://theolszemle.meot.hu/dokumentumok/1980.pdf>) 2020. február 14.

PAPP Vilmos: Az ókori Izrael gazdasági és társadalmi fejlődése az állam megszüntéig, Teológiai Szemle, 1974/1-2. 15-20. oldal

Kis Jolán:

Eskü az ószövetségi igazságszolgáltatásban, különös tekintettel a Szövetség Könyvére

Abstract - The Oath in the Jurisdiction of Old Testament in Particular View to the Book of Covenant

As a means of regulating human coexistence, oath was already present at the dawn of history in the life of the communities. All of this is evidenced and preserved by a large amount of written relics. The collection of oath in Exodus is also evidence that the specific nature of the oath has always been preserved over time. The Oath in Ex 22,9 is one of the three passages in the Old Testament that gives some insight into the practice of the Israelite jurisdiction. Significant similarities and even matches with Babylonian and Hittite documents of this kind suggest a common source, or even the adoption of ready-made legislative decrees. This paper will present that the ancient Near Eastern legal tradition played an important role in the early period of the formation of Israelite law.

Keywords: Oath, Old Testament, Covenant Code, Judiciary, Ancient Near Eastern practice of law

Bevezetés

Az emberi együttélést hol ünnepélyesen, hol teljesen gyakorlati módon szabályozó eszközként az eskü már a történelem hajnalán jelen volt a közösségek életében. Mindezt komoly mennyiségű írott emlékeanyag hirdeti és őrzi. Ez a gyűjtemény egyben arról is bizonyosságot tesz, hogy az eskü egy olyan jelenség, amely ugyan magán viselheti egy-egy nép kultúrájának jegyeit, és ennek köszönhetően megjelenési formája igen változatos lehet, sajátos lényegét azonban az idők változásai ellenére is mindig megőrizte.

Az eskü egy kijelentésnek, állításnak vagy vallomásnak az igazságát volt hivatott megerősíteni, sőt bizonyítani (asszertórikus eskü), illetve ünnepélyes elkötelezést jelentett arra nézve, hogy az esküt tevő az ígéretét teljesíti, vállalt kötelezettségeinek minden körülmények között

eleget tesz (promisszórius eskü). Az eskütétel mindkét formájánál általában egy felsőbb transzcendens hatalom (istenség), vagy világi hatalmasság (tekintéllyel bíró személy, uralkodó) közreműködését igényelték. Ezáltal az esküt tevő személy szavai érvényességének, elkötelező jellegének hangsúlyt adhatott, másrészt a transzcendens és világi hatalmasságok tanúkénti bevonása az esetleges hamis eskütétel vagy esküszegés megbüntetését is garantálta.

Mindezek alapján kézenfekvő, hogy az ókori, s benne az izraeli - ószövetségi eskügyakorlat úgy a vallás, mint a jogi kultúra felől megközelíthető. Vallási szempontból az Isten nevére tett eskü egyenértékű volt a Jhwh-t elismerő hitvallással, ennek megfelelően az esküszegés, hamis eskü pedig istenkáromlással, Isten nevének megszenteltetésével. Jogi aspektusokat figyelembe véve az Ószövetség nem ismeri (az egyébként más ókori keleti népeknél jól dokumentált) tanúk bírósága előtti felesketését, viszont a többiekhez hasonló módon alkalmazza az ártatlansági (v. tisztasági) esküt.

Az eskü akkor és ott jelenik meg a „történetben“, amikor a legfőbb életérték, az igazság és igazságosság érvényesülése és érvényesítése akadályba ütközik, veszélybe kerül, csorbát szenved. Az eskü tehát az „igazság“ szolgálatában áll: a rend, a jó teremtés megóvása érdekében az ember rendelkezésére álló eszköz. A hazugság, a rossz elleni küzdelemben az ember nincs magára hagyva, az esküben az ember Istent maga mellett tudhatja, aki az élet kritikus pontjain segítő közbelépését ígéri. Az ókori keleti ember számára az igazság nem absztrakt fogalom volt, hanem tetteken lemérhető magatartás. Így volt ezzel az Ószövetség népe is, aki maga számára szilárd alapként Isten igazságát fogadta el (Ex 24, 3), életét pedig ennek megfelelően az istenfélelem által meghatározott keretek között próbálta kiteljesíteni. A tény, hogy az ószövetségi jog- és igazságszolgáltatás forrása az isteni kijelentés, jelentős hangsúlyt kap a jogi szöveggyűjteményekben.¹ Az ószövetségi jog e transzcendens jellegéből adódik, hogy a mai jogtudomány szerinti különbségtétel az ún. köz- és

¹ 1. Jogi szöveggyűjtemények: Szövetség könyve (Ex 20,22-23,19), Tízparancsolat (Ex 20, 1-17/Deut 5, 6-21), Rituális dekalógus (Ex 34,10-26), Deuteronomiumi törvény (Deut 12-26), Papi iratok (Lev 1-7; 11-16), Szentség könyve (Lev 17-26);

magánjog, büntető-, polgári-, közigazgatási-, stb. jog között az Ószövetség esetében alkalmazhatatlan, mivel ez a közös szakrális nevező az összes törvényt egy szintre hozza.²

Bár az Ószövetségben jelentős mennyiségű jogi szövegrész található, az azonban mégsem tudható teljes bizonyossággal, hogy egyes törvényeket valóban alkalmazták-e.³ A jogi alapelvek ugyan láthatók, az azonban nem tudható bizonyosan, hogyan működtek ezek az előírások a gyakorlatban. A bizonytalanság e téren legfőképpen annak köszönhető, hogy egy olyan átfogó jellegű gyűjtemény, amely bírósági perek lefolytatását, azok feljegyzéseit tartalmazná, nem áll a rendelkezésünkre. Ebből kifolyólag a peres ügyek, jogi eljárások folyamán alkalmazott eskügyakorlat sem lehet kellőképpen dokumentált.

Eskü a joggyakorlatban

E témakör kutatói egyetértenek abban, hogy az Ószövetségben csupán három olyan ígehelyet tudunk azonosítani (Ex 22,10; Lev 5,21-24; Num 5,11-31), ahol az izraelita jog- és igazságszolgáltatásban alkalmazott formális eskütétellel találkozunk.⁴ Azonban a kevés előfordulás miatt kínálózó végkövetkeztetés – miszerint az eskünek nem volt túl nagy jelentősége az ószövetségi igazságszolgáltatásban – elhamarkodottnak tűnik. Egyrészt, ha több jogi eset, azoknak gyűjteménye állna rendelkezésünkre, valószínűleg több eskütétellel találkoznánk. Másrészt, nem hagyható figyelmen kívül az, hogy a megjelölt három ígehely közül kettőnek ismert a nagyon közeli ókori-keleti párhuzama, melyek egy-egy törvénykönyv, jogi kódex részét képezik, s szintűgy eskü bevonásával keresik a peres ügy lezárásának lehetőségét. A gyűjteményekben azonban még jó néhány esetet találunk e kettőn kívül is, melyekben az eskü az eljárás részét képezi. Mindebből következtetni lehet arra, hogy az izraelita igazságszolgáltatás is, amennyiben hason-

² SOGGIN, 166.

³ SOGGIN, 163.

⁴ GIESEN, 132.; kissé más Gertz, 73. Kultikus eskü, amely a vádlott ártatlanságát volt hivatott bizonyítani- található az Ex 22,7.8.10.-ben, Lev 5,20-26; 1Kir 8,31.-ben. Egy istentét-próba található a Num 5,11-31.-ben- amely egy kultikus esküvel van összekapcsolva.

ló ügyekben hasonló eljárást folytatott, alkalmazta az érintettek eskü alá helyezését.⁵ Amennyiben pedig Salamon templomszentelési imáját is számításba vesszük (1Kir 8,31f.), abban a kultuszcentralizáció mellett fontos szerepet kap a kultikus eljárások, igazságszolgáltatás központosítása, elsőik közt említve az esküre „kényszerítést”. Ennek értelmében szinte bizonyosra vehető az eskü minősített alkalmazása az izraelita jog- és igazságszolgáltatási eljárások keretein belül már a királyság korát megelőző időszakban is.

Num 5,11-31 féltékenységi törvény⁶- átokesküvel

Az átok bizonyos feltételekhez⁷ kötött hatásának gondolata lehetővé tette, hogy célravezető eszközként a jogi élet, az igazságszolgáltatás területén büntetőszerepkörben az átok is alkalmazhatóvá váljék. Amennyiben a tettes ismeretlen volt, az átok segítségével próbálták megtalálni. Ha pedig volt gyanúsított, az átokeskü alkalmazásával bizonyították rá bűnösségét, vagy nyilvánították ártatlanná.⁸ Hogy ez így működhesse, ahhoz annak a képzetnek kellett társulnia, hogy a kimondott átok bizonyosan „megtalálja” a tettest, mintegy beleköltözik és elkezd magát benne megvalósítani (Zak 5, 3-4). Ezen eljárás tipikus példája a Num 5, 11-31 által prezentált eset, amely egy hűtlenséggel, házasságtöréssel megvádolt nő ártatlansági esküjének leiratát tartalmazza.⁹ A férjnek nem szükségesetiek bizonyíték arra nézve, hogy a feleségét ilyen procedúrának vessék alá. Gyanú alapján is sor

⁵ Természetesen itt nem a szomszédos népek körében ismert és gyakorolt tanúk eskükötelezettségére gondolunk. Izrael jogterületén belül tanúk felesketésével nem találkozunk (vö. Deut19, 15-21), ezért a Biblián kívüli párhuzamokat illetően az ún. tisztasági/ártatlansági eskük vizsgálatára szorítkozhatunk kizárólag.

⁶ ÓKTCH, 147. Az esethez párhuzamok Hammurapi törvénykönyvéből: HK 131. Ha egy awélum feleségét tulajdon férje vádolta meg, azonban más férfival fektében nem fogatott meg: (ez a nő) az isten életére esküdjön meg, s azután a házába térjen vissza. HK 132. Ha egy awélum feleségére egy másik férfi miatt „ujjat nyújtanak ki”, azonban más férfival fektében nem érték őt: (ez a nő) férje kedvéért folyóba merüljön.

⁷ Vö. Gen 12,3; 27,29; Num 23,8

⁸ PEDERSEN, 103.

⁹ Vannak kutatók, akik az eljárást ordáliának (Pedersen) tartják, esetleg eskü és víz-ordália kombinációjának (D.L.Magnetti).

kerülhet az eljárásra. A leírt szertartásnak kizárólag negatív összetevői vannak, bizonyára azért, hogy az eljárás átokjellegét kihangsúlyozzák. A vízbe belekevert por, a nő kibontott haja, az átok alá helyezés látványos és hatásos elemei. A pap az asszonyra átokesküt ró ki šb' hi (5,21)¹⁰: „Eskesse meg w^ehišbā' a pap az asszonyt az átokhoz esküvel bišbu'at hā'ālā”. Ezt az esküt nem az asszony mondja ugyan ki, de kétszeres „ámen”-nel elfogadja (5,23), miután a pap ismertette vele annak következményeit: „...dagadjon meg a méhed, és legyen koraszülővé a medencéd!”¹¹ Giesen megjegyzi, hogy a meddőség „ígérete” a nőt csak akkor fenyegeti, ha hamisan esküszik, ez a tény pedig Jhwh-ra irányítja a figyelmet a papi redakciónak köszönhetően. A Num 5, 11-31 – ben ugyanis egy szerkesztőileg többszörösen bővített szöveg áll előttünk¹², amely egy elátkozó procedúra leírásán alapszik. Az redakció először is áthelyezte az eseményt a hajlékhoz/szentélyhez, és az eljárásba bevezette a papot, ezáltal vett el az eljárás mágikus jellege. Továbbiakban pedig az egész rituálét Jhwh rendelkezéseire vezetik vissza, így értelmezhető a meddőség Jhwh büntetéseként a hamis esküért.

Lev 5,21-24 jóvátételi áldozat felebarát megkárosításáért – hamis esküért

A Lev 5,20-26 tulajdonjogot érintő vitás ügyekkel kapcsolatban beszél eskütételről. A büntetendő vétkek felsorolása révén következtethetünk arra, hogy esküt kellett tenni a következő esetekben: ha valakit azzal gyanúsítottak „...hogy eltagadja honfitársának a rábízott, vagy kezébe adott, vagy attól elrabolt holmiját, vagy zsarolja honfitársát, vagy ha elveszett holmit talált, és eltagadja azt, sőt hamisan esküszik

¹⁰ GIESEN, 127; mintha az asszony maga tette volna az esküt, ezért a šb' hi-t nem esketesként kellene fordítani, hanem helyesebb lenne inkább az „átokesküt kiróni”, „átokeskü alá helyezni” kifejezések használata.

¹¹ Megjegyzés: meddőség, mint átok-következmény, nem található a Lev 26, 14-39 és Dtn 28, 15-69 átokkatalógusaiban. Giesen, 127-129. szerint az átok tartalma átvétel lehet Izrael környezetéből, ahol ilyen jellegű bűnhődéssel (meddőség, nemi szerveket érintő bajok) a házasságtörőket (férfiakat is!) fenyegették.

¹² GIESEN, 125, 130, 131;

csak egyre is mindezek közül.“(5,21-22). Minden olyan esetben eskü teendő és tehető tehát, amikor egy vagyontárgy jelenlegi tulajdonosát azzal a váddal illetik, hogy jogtalanul tett szert arra, azaz jogtalanul birtokolja más tulajdonát. Amennyiben a megvádolt ember tisztasági esküt tesz, megszabadul a vádtól, egyúttal jogosultságát megerősíti azzal a bizonyos, már tulajdonát képező tárggyal kapcsolatban. Az eskü ebben az esetben is decizív jellegű, lezárja a pert és a vádlott tulajdonjogát is elismerik. Ha később kiderült, hogy a vádlott hamisan esküdött, eljárás indul ellene. Számos ígéhelyből arra következtethetünk, hogy a hamis tanúskodás mellett a hamis eskütétel okozta problémákkal is meg kellett küzdenie az igazságszolgáltatásnak (Lev 19,11-12; Lev 5,21-24). Megfigyelhető, hogy a hamis eskü ezeken a helyeken együtt szerepel a tulajdon elleni vétségekkel, szinte egy bűnkatalógus részeként. Ebből arra lehet következtetni, hogy a hamis esküt esetenként egy szinten kezelhették a tulajdon elleni vétekkel. Ezzel van szinkronban a hamis eskütételért járó büntetés is (Lev 5,20-26). A hamis eskü azonban nem csak az ellen vétek, aki a hamis esküt biztosítékként fogadja el, de vétek Isten ellen is, aki az eskü garansa. A Lev 19,12 egyértelműen kimondja: aki hamisan esküszik Isten nevére, megszentelteleníti azt, profanizálja, hiteltelenné teszi, sőt a név eszközé válik a bűn szolgálatában.¹³ Ezért ez a vétek szentségtörésként is kezelendő, melyet ennek megfelelően kell jóvátenni (Lev 5, 25-26).¹⁴

¹³ VEIJOLA, 1-3. A kutatók nagy rész azon véleményen van, hogy a III.Parancsolat kizárólag a hamis esküre vonatkozik (von Rad, E. Gerstenberg, A. Jepsen, B. Lang, T. Veijola) – specifikus értelemmel bír és a hamis eskü ellen irányul. Mások azt az álláspontot képviselik, amely szerint a parancsolat célja Isten nevének megóvása mindenféle visszaéléstől, jelentkezzék az akár a mindennapok eseményei közt, az igazságszolgáltatás terén, avagy a kultuszban (W. Zimmerli, F.L. Hossfeld, F. Crüsemann, A. Meinhold). Hossfeld: a deut. törvényadás feltűnő érdektelenséget mutat az eskü- így a hamis eskü iránt is. Perjogi előírásaiban – eltérően a Szövetség könyvétől: Ex 22,7.10) az esküt sehol nem említi. W. Dietrich lehetségesnek tartja, hogy a hamis eskü azért hiányzik a deut. törvényhozásból, mert a dekal.-ban már tiltott volt.

¹⁴ Vö.: Lev 5, 1-7

Ex 22,6-14 - A lopás és hűtlen kezelés büntetése – ártatlansági eskü
A Szövetség Könyvében (Ex 20, 22 – 23,19) a letéti joggal kapcsolatban kerül említésre az eskütétel és a kultikus bíraskodás (Ex 22,6-14). E.Otto szerint a letéti jog a *j^e 'šallem* törvények gyűjteményén belül (21,33 -22,14) egy önálló törvény-korpuszt alkotott, mielőtt a gyűjteménybe illesztették volna.¹⁵

Az Ex 22,6 olyan esetet vázol, amikor egy letétbe helyezett érték-tárgyat a tárgy őrzésével megbízott ember házából ellopnak. Amennyiben a tolvajt sikerül elfogni és tettét rábizonyítani, a tettes kétszeres kárpótlást fizet. Ha azonban nincs meg a tolvaj (7a), és profán bírósági eszközökkel nem lehet megoldani az ügyet, „...akkor a ház gazdáját¹⁶ állítsák az Isten elé¹⁷, hogy nem nyújtotta-e ki a kezét embertársának tulajdonáért”, azaz istenítéleti eljárás által kiderítik, hogy vétkes-e vagy sem (7b). Az Ex 22,7 egy lehetőséget mutat fel arra nézve, hogyan lehet megoldhatatlannak tűnő ügyekben kultikus eljárás által mégis döntést hozni. A kutatók többsége megegyezik abban, hogy az „Isten elé állítás” nem a háziistenekkel való „szembesítést” jelenti¹⁸ (vö. Bír 18,5-6), hanem a legvalószínűbb egy olyan nyilvános helyszín felkeresése, melyet Isten lakóhelyeként, Isten tartózkodási helyeként¹⁹ tartanak számon. Az időben visszafelé haladva, ennek megfelelően a Templom előtti időszakban egy helyi szentély, hajlék vagy kijelentés sátra²⁰ az a helyszín, ahol sorsvetésre,²¹ vagy Isten egyéb módon való

¹⁵ SCHWIENHORST, 194-195;

¹⁶ A „ház, ház gazdája” terminológia egyértelműen letelepedett életmódra, azaz jogszabály változtatás nélküli átvételére, adoptálására utal.

¹⁷ A LXX itt kibővíti a szöveget: [és esküdjön]

¹⁸ LORETZ, 167-175.

¹⁹ A vándorlás korában és a letelepedés korai időszakában a kultusz, az Isten elé járulás és Isten elé állítás céljának legjobban a földből készített oltárok (2Móz 20,24) feleltek meg, melyeket vsz. azokon az Isten által kiválasztott helyeken kellett megépíteni, ahová az ÚR az ő nevét helyezi, hogy ott lakozzék (5Móz 12,5.11.18.; 14,23-26; 16,6.11.15.16; 17,8-10.) Az égőáldozati oltárt pl. a hajléknak, a kijelentés sátrának bejárata elé kellett helyezni (Ex 40, 6).

²⁰ Num 1,49-50.53; 3,38; 4,16; 5,17.

²¹ A papok jogosultsága, felelős szolgálata a sorsvetést illetően az Ex 28,30-ból adódik (úrim és tummim), az eljárás olvasható Józs 7,10-26; 1Sám 14,36-42;

„megkérdésére”²² kerülhetett sor papok által (akár bírakkal együtt 5Móz 19,16-17). Az Ex 22, 8 pedig tulajdonképpen ezeket a lehetőséget terjeszti ki minden tulajdon elleni vétség vizsgálatának esetére.

Az Ex 22,9 egy olyan eshetőséget tárgyal, amelynél az előzőekhez képest módosul az eljárás. Egy letétbe helyezett állatról van szó, ami úgy sérül meg, úgy pusztul el vagy veszik el, hogy *senki sem látta*. Mivel bírósági eszközökkel most sem állapítható meg a bűnös kiléte, az előírás szerint eskü alkalmazásával kell az igazságot kideríteni: „akkor az Úrra tett eskü döntőn kettőjük között, hogy nem nyújtotta-e ki kezét embertársának tulajdonáért” (22,10).

Az előzőektől eltérően tehát nem kell az Isten elé állítani a gyanúsítottat (nem kell istenítélet eljárásnak alávetni), hanem egy eskü alkalmazásával – melynek Jhwh a tanúja – kell a két fél között igazságot tenni. Az ilyen esküvés a vitát azonnal lezárja, az állat gazdájának a letéteményes Úrra tette esküjét el kell fogadnia. Ebben az esetben nem lehet kártérítési igénye sem, hiszen a letéteményes nem tehet a történetről.

Az úgy amiatt is bonyolult, hogy ellentmondásokat tartalmaz. Nehezen elképzelhető, hogy miért sebezne vagy ölné meg egy letéteményes a rábízott állatot. Az állat levágása saját használatra – szintén lehetetlennek tűnik. Az sem valószínű, hogy a letéteményes a letétbe adónak így akar ártani. Az állat halálánál vagy sebesülésénél felsőbb erők beavatkozása kell megnyilvánuljon, az állat természetes haláláról és „szokványos” sebesüléséről lehet szó.

²² Ez a terminológia fordul elő a későbbiekben is különböző háttérrel és eltérő helyszínnel: pl. Bír 18,5-6 (Miká háza, efód), 1Sám 22,15 (Nób-i szentély); SEIDL, E. 17.; KÁKOSY, L. 235. Egyiptomban is ismert ez az eljárás. Az UB (1550-1070) végén az igazságszolgáltatásban feltűnik egy eljárás mód, amely az istenségek mindentudását szerezte volna az ítélethozatal szolgálatába állítani. Istenítéletnek lehet nevezni azt a műveletet, amely folyamán az istenségnek kérdéseket tettek fel (pl. megnevezték a lehetséges tettest) és az isten „bólintott”. Technikailag az isten akaratának kinyilvánítása általában úgy történt, hogy a szoborhoz kérdést intéztek, az igenlő, vagy nemleges választ a szobornak a kérdező felé történt közeledése vagy tőle való távolodása jelezte. A processziókon a papok a vállukra helyezett hordozórúdakon vitték a sent bárkát, kabinjában rejtették el Amon képét és a tömeg úgy látta, hogy érzékelték az isten akaratát.”

Ez az eskü itt tisztasági eskü, melyen keresztül az őrző/ letéteményes deklarálja, hogy nem felelős az állatot ért dolgok miatt, mindezt úgy teszi, hogy egy magasabb hatalomra hárít/hivatkozik – nevezhető ez akár istencsapásnak is.²³ Az esetet illetően feltűnő azonosságok²⁴ fedezhetők fel 2 ismert joggyűjteményi anyagot illetően: Hammurapi kódex (Kr.e.1792-1750) 249,266 paragrafusai, valamint a Hettita joggyűjtemény (Kr.e.1650-1500) 75. paragrafusa szövegével: HK 249. *Ha egy awélum ökröt bérelvén egy isten „megütötte” azt, úgy hogy elpusztult: az awélum, aki az ökröt kibérelte, isten életére esküdjék, s mentesek fel; HK 266. Ha a karámban „isten csapása támadt”, vagy oroszlán öldökölt: a pásztor isten előtt tisztázza magát, s a karám „csapását” a karám tulajdonosa vállalja.* Hettita JGY 75. *If anyone hitches an ox, a horse, a mule or an ass, and it dies, /or/ a wolf devours /it/, or it gets lost, he shall give it in full. But if he says: “It died by the hand of a god”, he shall take an oath to that effect.* Ezekben a szövegekben a „magasabb hatalomtól jövő eset” tulajdonképpen „istencsapás”-t jelent, „Isten kezéből jön”- dologként jelenik meg. A valóságban ez jelenthet: általános sorscsapást, állatbetegséget, valamilyen természeti jelenséget, mindenképpen olyasvalamit, ami miatt a vádlott a tisztasági eskü letételével megszabadulhat a felelősségtől. Sőt, a speciális „felmentő nyilatkozat” szerint nem kell kártérítést fizetnie sem, ugyanis a kártérítési igények elveszítik érvényességüket, mivel „istencsapás” történt. Egy ilyen eskü letételével tehát egy ilyen konfliktus lezárható /10b/, ez egyértelműen ennek az eskünek döntő jellegét hangsúlyozza, annál is

²³ SCHWIENHORST, 199.

²⁴ MAGNETTI, 4-7.: az izraelita törvénykezés a nemzetközi ékirásos törvény „eredménye”. PAUL, 104-105.: Az Exodus jogi gyűjteménye - úgy tűnik- szerves része egy hatalmas jogi szövegesnek, ami kiterjed az egész ókori Közel Keletre. Minden jel egy válogatás- adaptációra mutat az eredeti mezopotámiai jogi tradíciókból, ami azt bizonyítja, hogy a bibliai joglegősibb gyűjteménye a mezopotámiai elődök hagyatéka. OTTO (SCHWIENHORST, 195) más megállapításra jutott ezzel kapcsolatban. Foglalkozván a letéti joggal, ő fogalmazta meg azt a tézist, hogy a kazuisztikus jog egy fejlődésen ment keresztül „ egy tisztán konfliktuskezeléstől a megtorlásjogig”. Összehasonlította az óizraelita és ókori keleti letéti-jogot, és arra a következtetésre jutott, hogy „ az ékirásos jognak jóval kevesebb direkt befolyása van az óizraelita jogra, mint azt korábban gondoltuk.”

inkább, mivel az állat gazdájának el kell fogadnia a vádolt személy esküjét.²⁵

Ezzel kapcsolatban Boeckernek van egy figyelemre méltó megjegyzése: az eskütétel a pert megelőző szakasz lehetőségeihez tartozik, amelyeken keresztül a megvádolt még az eljárás megkezdése előtt, vagy annak elején megpróbálja a rendes eljárás megnyitását megakadályozni vagy megkerülni.²⁶ Lehetséges, ám nem bizonyítható megközelítés. Mindenesetre itt egy olyan szituáció látszik körvonalazódni, olyan helyzet, amikor tkp. a megőrző felelőssége a tét, a kérdés. Schwienhorst fel is teszi a kérdést: a letéteményes felelőssége vajon nem abban keresendő-e, hogy a felvigyázást elhanyagolta²⁷, s a Jhwh-eskünek nem-e az a feladata, hogy ezt tisztázza? A szövegből ezt kivenni lehetetlen. A Jhwh-esküvel a letéteményesnek igazolnia kellett, hogy „nem nyújtotta ki kezét embertársának tulajdonáért...” (10aβ), azaz, a Jhwh-eskü nem az állat halála és sebesülése okozásának bizonyítására vonatkozik, hanem az állat elhajtására! Ezzel az esküvel a letéteményes a gyanút visszautasítja, hogy közreműködött volna az elhajtásban.²⁸

Az eskütétel helyszíne az Ex 22,10-ben közelebbről nincs megjelölve. E. Otto az ókori keleti, különösen az óbabiloni jogi kultúrában jól ismert tisztasági eskü-gyakorlatból kiindulva úgy véli, hogy a tisztasági eskü feltételez egy templomot/ szentélyt és egy papságot.²⁹ H. Seebass szerint viszont az Ószövetség nem támasztja alá, hogy minden egyes tisztasági esküt papok vettek volna ki. Az eskütételt illetően nyilvánvalóan elegendő volt, hogy tanúk előtt egy oltárnál megtörtént, vagy egy helyi bíróságnak is módjában állt ezt az aktust lefolytatni. Valószínűleg a bíraskodás helyszíne megegyezik az eskütétel helyszínével, mivel az ítélethozatal közvetlenül a tisztasági eskü letételét

²⁵ 25 GIESEN, 120-121.;

²⁶ BOECKER, 34.

²⁷ Lehetséges, hogy a hanyagság következtébeni sérülés, elhullás egyértelműen megállapítható dolgok közé tartozott, mely esetekben az „Isten elé állítás” hozhatott döntést.

²⁸ SCHWIENHORST, 199.;

²⁹ OTTO, 20; PEDERSEN, 144-145.;

követi, és egy kettős váltakozás: a törvénykezés helye – szentély – a törvénykezés helye túl körülményes lenne.³⁰

Végezetül röviden magáról az eskü megnevezéséről és az eskütétel egyéb körülményeiről. „akkor az ÚRra tett eskü / š^ebu’at yhw / dönt-sön kettőjük között...” A š^ebu’at yhw alanya egy veszélyes karaktert sejtet, olyasvalamit, amely közvetlenül, önállóan dönt az emberek jólétéről vagy pusztulásáról (vö. Bir 21,5; Dán 9,11). A š^ebu’at yhw nem egy „Jhwh eskü”-t jelent a genitivus subjectivus értelmében, hanem genitivus objectivusként az ember esküjét, amelyet az ember Jhwh meghívásával minősít, azáltal, hogy Istent esküjéhez tanúságra hívta. A „Jhwh-ra esküdni” itt sokkal inkább abban az értelemben jelenik meg, hogy Jhwh itt garansa és hitelesítője egy asszertórikus eskünek, amelynek a jogi eljárásban tisztítóeskü funkciója van. A Szövetség Könyvében a „Jhwh eskü” csak ezen a helyen (10.) fordul elő, s talán váratlanul is, hiszen az előző 6-8 versek hasonló problémáját más módon, „Isten elé állítás”-sal javasolták megoldani. A „a ház gazdáját állítsák az Isten elé há-elóhím” (7.) és a „kettejük ügye kerüljön az Isten elé há-elóhím” (8.) formulációkban azonban rögtön feltűnik, hogy Isten megjelölésére ezekben a versekben nem a Jahwe/ÚR megnevezés található, hanem istenség/ istenségek.³¹ Abból, hogy az ezután következő versben (10aα) egyszerre Jahwe- esküről van szó arra következtetnek, hogy itt egy ortodox szerkesztő munkájával van dolgunk, aki az előző versek megbotrántoztató kifejezés-módját (istenség!) helyes Jahwe/ÚR-formába igazítja. Schwienhorst szerint viszont ez példa lehet arra, hogy ebben a szakaszban különböző gyökerű, eredetű anyagok találhatók, ahol a Jahwe-eskü egy pre-izraelita formuláció modernizálására hivatott, vagyis a 8. vers elő-izraelita megfogalmazásának a 10aα a modernizált,³² és helyesen teologizált változata.

³⁰ SEEBASS, 22.; GIESEN, 118-123; SCHWIENHORST, 200-205; Nem lehet azonban figyelmen kívül hagyni azokat a körülményeket sem, melyek a fentebb tárgyalt, szintén az igazságszolgáltatásból kifolyólag tett eskütétel kapcsán megfigyelhetők: 4Móz 5, 11-31; 16 - ...a pap állítsa az asszonyt az Úr színe elé...; 17- vegyen a pap a hajlék földjén levő porból...; 25-... vigye az oltárhoz...;

³¹ Egyes számú fordítást ajánl LORETZ, 170., Otto szerint itt fennségi többségről lehet szó.

³² SCHWIENHORST, 200.

Konklúzió

Az Ex 22,9k.-ben, azaz a Szövetség Könyvében található eskü-utalás egyike azon három igehelynek, melyekből megismerhető az izraelita igazságszolgáltatás eskü-gyakorlata. A Lev 5,21-24 közvetett módon ad információt az eskü alkalmazásáról, a két további igehely konkrét eseteket tárgyal. Az Ex 22,9k. egy letéti joggal kapcsolatos probléma orvoslására érdekében folyamodik az eskühöz, a 4Móz 5,11-31 egy házastársi hűtlenség gyanújának eloszlására veszi igénybe. A hasonlóságból, sőt jelentős mértékű egyezésből a babiloni és hettita dokumentumokkal egy közös (szokásjogi) forrásra, esetleg kész törvénykezési rendeletek közvetlen átvételére lehet következtetni. Vitathatatlan tehát, hogy az ókori keleti ékírásos jogi tradíció fontos szerepet játszott az izraelita jog korai időszakában, alakulásában. A megválaszolandó kérdés itt tulajdonképpen az: hogyan és mikor került Izrael kapcsolatba az ékírásos joggal? Egyáltalán nem lehetetlen, hogy a bibliai jog legősibb gyűjteményének létrehozása a „törvényhozó” Mózesnek köszönhető,³³ ahogyan az sem, hogy a mezopotámiai elődök törvénykezési hagyatéka is a mindenkorai körülményeket figyelembe véve mindig jelen lehetett a félig nomád állapotból letelepedett közösséggé váló nép életében. A tisztábban látás ezen a kérdéseket illetően türelmes és széleskörű kutatómunkával elérhető jogos igény.

Bibliográfia

- BOECKER, H.J. Redeformen des Rechtslebens im Alten Testament, WMANT 14, 1964.
- GERTZ, J. Ch. *Die Gerichtsorganisation Israels im deuteronomischen Gesetz*, FRLANT 165, Göttingen, 1994.
- GIESEN, G.: *Die Wurzel „Schwören“: Semasiologische Studie zum Eid im Alten Testament*. BBB 56, Königstein, 1981.
- HARMATTA J. (szerk.): *Ókori Keleti Történeti Chrestomathia*. Osiris Kiadó, Budapest, 2003
- KARASSZON I.: *Az Ószövetség fénycsüszkei*: Veterotestamentika - Budapest: Mundus Magyar Egyetemi Kiadó, 2002, 302.

- LORETZ, O.: Ex 21,6; 22,8 und angebliche Nuzi-Parallelen. *Biblica* Vol. 41.(2), 1960
- MAGNETTI, D.: „Oath functions” and the „Oath process” in the civil and criminal law of the ANE” *Brooklyn J of International Law*, 1979, 5(1): 1-28
- OTTO, E.: *Wandel der Rechtsbegründungen in der Gesellschaftsgeschichte des antiken Israel. Eine Rechtsgeschichte des „Bundesbuches“ in Ex XX 22-XIII 13* (StB 3), Leiden/New York: E.J. Brill 1988, 107.
- OTTO, E.: *Rechtsgeschichte und Redaktion im Kodex Ešnunna und im „Bundesbuch“ Orbis Biblicus et Orientalis* 85; Freiburg, Switzerland: Universitätsverlag, 1989, 216.
- PAUL, S.M.: *Studies in the Book of the Covenant in the Light of Cuneiform and Biblical Law*. VTS 18 (1970)
- PEDERSEN, J.: *Der Eid bei den Semiten: In seinem Verhältnis zu Verwandten Erscheinungen sowie die Stellung des Eides im Islam* (Studien zur Geschichte und Kultur des Islamischen Orients 3) Strassburg: K.J. Tübingen, 1914.
- SEEBASS, H.: „Noch einmal zum Depositenrecht Ex 22,6-14“. In: *Gottes Recht als Lebensraum: Festschrift H.J. Boecker* edited by P.Mommer, et al., 21-31. Neukirchen-Vluyn: Neukirchener Verlag, 1993.
- SOGGIN, J.A.: *Bevezetés az Ószövetségbe*. Kálvin Kiadó, Budapest, 1999.
- SPRINKLE, J. M.: „The Book of the Covenant”: A Literary Approach. JSOT Supplement Series 174. 224 pp. JSOT Press, Sheffield, 1994.
- SCHWIENHORST-SCHÖNBERGER, L.: *Das Bundesbuch* (Ex 20,22-23,33), BZAW 188, Walter de Gruyter. Berlin. New York, 1990.
- VEIJOLA, T.: *Das dritte Gebot (Namensverbot) im Lichte einer ägyptischen Parallele*, ZAW, 1991, 1-17.
- ZIEGLER, Y.: *Promises to Keep. The Oath in Biblical Narrative*. VTS 120, Leiden. Boston. Brill, 2008.

³³ KARASSZON, 254-272.